ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK 159.923:37.011.3-051

Jo‘rayeva Sohibjamol Norqobilovna,
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
“Psixologiya” kafedrasi professori, psixologiya fanlari doktori (DSc)

ZAMONAVIY PEDAGOG IMIJINI BELGILOVCHI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy pedagog imijining ijtimoiy-psixologik mohiyati, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi shaxsiy-psixologik, kasbiy, kommunikativ, axloqiy va ijtimoiy omillar tahlil qilingan. Pedagog imijining ta’lim oluvchilar, ota-onalar, hamkasblar va jamoatchilik bilan o‘zaro munosabatlar jarayonida shakllanish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, pedagogning kasbiy kompetentligi, emotsional barqarorligi, muloqot madaniyati, tashqi ko‘rinishi, raqamli savodxonligi va ijtimoiy nufuzining ijobiy imijni shakllantirishdagi o‘rni asoslangan. Tadqiqotning empirik qismida R. B. Kettellning 16 faktorli shaxs so‘rovnomasi asosida 234 nafar pedagogning ayrim shaxs xususiyatlari tahlil qilingan. Natijalar pedagog imijini shakllantirishda muloqotga moyillik, o‘zini nazorat qilish, ijtimoiy faollik va kasbiy o‘ziga ishonch kabi xususiyatlarning ahamiyatini ko‘rsatadi. Pedagog imijini takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog imiji, ijtimoiy-psixologik omillar, kasbiy kompetentlik, pedagogik muloqot, shaxs xususiyatlari, kasbiy obro‘, emotsional barqarorlik, raqamli imij, o‘zini nazorat qilish, pedagogik faoliyat.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ИМИДЖ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

Аннотация. В статье анализируются социально-психологическая сущность имиджа современного педагога, а также личностно-психологические, профессиональные, коммуникативные, нравственные и социальные факторы, влияющие на его формирование. Рассматриваются особенности формирования имиджа педагога в процессе взаимодействия с обучающимися, родителями, коллегами и общественностью. Обосновывается значение профессиональной компетентности, эмоциональной устойчивости, культуры общения, внешнего вида, цифровой грамотности и социального авторитета педагога в формировании положительного имиджа. В эмпирической части исследования анализируются отдельные личностные характеристики 234 педагогов на основе 16-факторного личностного опросника Р. Б. Кеттелла. Результаты показывают значимость коммуникативной направленности, самоконтроля, социальной активности и профессиональной уверенности в формировании имиджа педагога. Предложены научно-практические рекомендации по совершенствованию профессионального имиджа педагога.

Ключевые слова: имидж педагога, социально-психологические факторы, профессиональная компетентность, педагогическое общение, личностные характеристики, профессиональная репутация, эмоциональная устойчивость, цифровой имидж, самоконтроль, педагогическая деятельность.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS DETERMINING THE IMAGE OF A MODERN TEACHER

Abstract. This article examines the social and psychological nature of the image of a modern teacher and the personal, professional, communicative, ethical, and social factors that influence its formation. It explores how a teacher’s image develops through interactions with students, parents, colleagues, and the wider community. Particular attention is paid to professional competence, emotional stability, communication skills, appearance, digital literacy, and social reputation as factors contributing to a positive professional image. The empirical section analyzes selected personality characteristics of 234 teachers using R. B. Cattell’s 16 Personality Factor Questionnaire. The findings highlight the importance of communicative orientation, self-control, social engagement, and professional self-confidence in shaping a teacher’s image. Scientific and practical recommendations for improving teachers’ professional image are also presented.

Keywords: teacher image, social and psychological factors, professional competence, pedagogical communication, personality traits, professional reputation, emotional stability, digital image, self-control, pedagogical activity.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari pedagog shaxsiga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirmoqda. Zamonaviy pedagog nafaqat muayyan fan sohasining bilimdoni, balki ta’lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi, ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy mas’uliyat, hamkorlik va ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy subyekt hisoblanadi.

Bunday sharoitda pedagogik faoliyat samaradorligi faqat bilim va malaka bilan emas, balki pedagogning shaxsiy fazilatlari, kasbiy xulq-atvori, muloqot madaniyati hamda atrofdagilarda u haqda shakllanadigan tasavvur va ishonch bilan ham belgilanadi. Mazkur jihatlar pedagog imijining ijtimoiy-psixologik ahamiyatini oshiradi.

Pedagog imiji — ta’lim oluvchilar, ota-onalar, hamkasblar va jamoatchilik tomonidan pedagogning kasbiy, shaxsiy va kommunikativ xususiyatlari asosida shakllantiriladigan umumlashgan tasavvurdir. U faqat tashqi ko‘rinish bilan cheklanmaydi, balki pedagogning xatti-harakatlari, kasbiy pozitsiyasi, axloqiy tamoyillari, hissiy reaksiyalari va ijtimoiy munosabatlarini ham qamrab oladi.

«Imij» tushunchasi ingliz tilidagi image so‘zidan olingan bo‘lib, obraz, qiyofa va muayyan shaxs haqida shakllangan umumiy taassurotni anglatadi. Pedagog imiji esa kasbiy faoliyat, shaxsiy fazilatlar, tashqi ko‘rinish va ijtimoiy munosabatlarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan ijtimoiy-psixologik obraz sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagog imijini quyidagi uchta o‘zaro bog‘liq tarkibiy qism orqali tahlil qilish mumkin:

Kasbiy imij — pedagogning bilim darajasi, metodik mahorati, kasbiy kompetentligi va mas’uliyati haqidagi tasavvurlar majmui.

Shaxsiy imij — uning axloqiy fazilatlari, emotsional barqarorligi, adolatliligi, samimiyligi va o‘zini boshqara olish qobiliyati bilan bog‘liq xususiyatlar.

Kommunikativ-ijtimoiy imij — muloqot madaniyati, jamoada o‘zini tutishi, hamkorlikka tayyorligi va ijtimoiy faolligi orqali shakllanadigan obraz.

Mazkur tarkibiy qismlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, pedagog imijining yaxlitligini ta’minlaydi. Masalan, pedagog yuqori bilim va kasbiy salohiyatga ega bo‘lishi mumkin, biroq muloqotda qo‘pollik qilishi yoki ta’lim oluvchilarga nisbatan adolatsiz munosabatda bo‘lishi uning ijobiy imijiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli pedagog imijini faqat tashqi ko‘rinish yoki o‘zini namoyon qilish mahorati bilan izohlash yetarli emas. Uning shakllanishi kasbiy sifatlar, shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy baholash jarayonlarining o‘zaro ta’siri bilan belgilanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta’lim muhitida pedagogning ijobiy imiji ta’lim oluvchilar bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantirish, psixologik xavfsiz muhitni ta’minlash, kasbiy hamkorlikni mustahkamlash va ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi zamonaviy pedagog imijini belgilovchi ijtimoiy-psixologik omillarni nazariy va empirik jihatdan tahlil qilish, pedagog shaxsining ayrim psixologik xususiyatlarini o‘rganish hamda kasbiy imijni takomillashtirishga doir tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot obyekti — pedagog imijining shakllanish jarayoni. Tadqiqot predmeti esa pedagog imijiga ta’sir ko‘rsatuvchi shaxsiy-psixologik, kasbiy, kommunikativ va ijtimoiy omillar hamda ularning o‘zaro munosabatlaridan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagog imijini o‘rganish pedagogika, ijtimoiy psixologiya, shaxs psixologiyasi va kasbiy kompetentlik nazariyalari bilan uzviy bog‘liq. Mazkur yo‘nalishda pedagogning kasbiy yetukligi, shaxsiy xususiyatlari, muloqot madaniyati va ijtimoiy munosabatlari imij shakllanishining muhim tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo‘ladi.

S. N. Jo‘rayevaning pedagog imijiga bag‘ishlangan ilmiy ishlarida imijning kasbiy yetuklik bilan aloqadorligi, ijtimoiy-psixologik hodisa sifatidagi mohiyati hamda zamonaviy pedagogning kasbiy kompetensiyasi bilan bog‘liq jihatlar yoritilgan [1–3]. Ushbu ishlar pedagog imijini alohida tashqi belgi sifatida emas, balki shaxsning kasbiy va individual xususiyatlari bilan bog‘liq murakkab hodisa sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Pedagogning kasbiy kompetentligi uning fan bo‘yicha bilimlari, metodik tayyorgarligi, ta’lim jarayonini tashkil etish mahorati va kasbiy muammolarni hal qilish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Biroq kasbiy bilimlarning yuqori darajada bo‘lishi o‘z-o‘zidan ijobiy imijni kafolatlamaydi. Ushbu bilimlarni ta’lim oluvchilarga tushunarli yetkazish, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish va adolatli munosabatni ta’minlash ham muhim ahamiyatga ega.

Shaxs psixologiyasi nuqtayi nazaridan, pedagogning emotsional barqarorligi, muloqotga moyilligi, o‘zini nazorat qilishi va ijtimoiy dadilligi uning kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi. R. B. Kettellning 16 faktorli shaxs so‘rovnomasi individual-psixologik xususiyatlarni tizimli o‘rganishga xizmat qiladigan diagnostik vositalardan biridir [4]. Mazkur metodika natijalari pedagog shaxsining ayrim xususiyatlarini tavsiflashga yordam beradi. Biroq shaxs omillari bo‘yicha olingan ko‘rsatkichlarni pedagog imijining bevosita va to‘liq o‘lchovi sifatida talqin qilish mumkin emas.

Ijtimoiy psixologiyada shaxsning boshqalar tomonidan idrok etilishi, dastlabki taassurot, ijtimoiy atributsiya va stereotiplash jarayonlari muhim o‘rin tutadi. Pedagog haqida shakllanadigan tasavvurlar ham uning real xulq-atvori bilan bir qatorda, kuzatuvchilarning avvalgi tajribasi, kutishlari va ijtimoiy baholariga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli pedagog imijini o‘rganishda individual xususiyatlar bilan birga, u namoyon bo‘ladigan ijtimoiy muhitni ham hisobga olish lozim.

Raqamli texnologiyalarning ta’limga keng joriy etilishi pedagog imijining yangi yo‘nalishi — raqamli imijning shakllanishiga olib kelmoqda. Elektron ta’lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn muloqot vositalaridan foydalanish pedagogning kasbiy savodxonligi, axborot madaniyati va raqamli etikaga rioya qilishi haqidagi tasavvurlarga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunda raqamli imijni faqat ommaboplik bilan emas, balki axborotning ishonchliligi, maxfiylik va kasbiy mas’uliyat bilan baholash muhimdir.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagog imiji ko‘p tarkibli ijtimoiy-psixologik hodisa bo‘lib, uni to‘liq tushuntirish uchun shaxsiy fazilatlar, kasbiy kompetentlik, kommunikativ xulq-atvor va ijtimoiy idrok mexanizmlarini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish zarur. Shu nuqtayi nazardan, pedagog shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini empirik tahlil qilish mazkur tadqiqotning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot zamonaviy pedagog imijini belgilovchi ijtimoiy-psixologik omillarni nazariy va empirik tahlil qilishga qaratilgan. Nazariy qismda ilmiy manbalarni o‘rganish, tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Empirik qismda esa pedagog shaxsining ayrim individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish uchun R. B. Kettellning 16 faktorli shaxs so‘rovnomasiga murojaat qilingan.

Tadqiqot materiallarida 234 nafar pedagogga oid ma’lumotlar keltirilgan. Shaxs xususiyatlari bo‘yicha ko‘rsatkichlar o‘rtacha arifmetik qiymat va standart og‘ish yordamida tavsiflangan. Shuningdek, pedagogning muloqotga moyilligi va o‘ziga ishonchi o‘rtasidagi munosabatga doir korrelyatsion natija tahlil qilingan.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Pedagog imijining ijtimoiy-psixologik mohiyatini aniqlashtirish.

Imij shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni tizimlashtirish.

Pedagog shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini empirik ko‘rsatkichlar asosida tavsiflash.

Shaxs xususiyatlari o‘rtasidagi ayrim o‘zaro munosabatlarni tahlil qilish.

Pedagog imijini takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Pedagog imijini belgilovchi asosiy ijtimoiy-psixologik omillar quyidagicha tizimlashtirildi.

1. Shaxsiy-psixologik omillar. Mas’uliyatlilik, sabr-toqat, empatiya, o‘zini nazorat qilish, o‘ziga ishonch va emotsional barqarorlik pedagogning ta’lim oluvchilar bilan munosabatlariga ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu xususiyatlar pedagogik vaziyatlarda vazminlikni saqlash, ta’lim oluvchilarning ehtiyojlarini tushunish va konstruktiv munosabat o‘rnatishga yordam beradi.

2. Kasbiy kompetentlik omili. Fan bo‘yicha bilimlar, metodik mahorat, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va kasbiy rivojlanishga intilish pedagogning kasbiy imijini shakllantiradi.

3. Kommunikativ omillar. Pedagogning nutqi, tinglash qobiliyati, fikrni aniq ifodalashi, qayta aloqa berishi va nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilishi uning kommunikativ imijini belgilaydi. Talabchanlik va samimiylik o‘rtasidagi muvozanat samarali pedagogik muloqotning muhim shartidir.

4. Ijtimoiy munosabatlar va guruhiy idrok omili. Pedagog haqidagi tasavvurlar ta’lim oluvchilar, ota-onalar, hamkasblar va rahbariyat bilan o‘zaro munosabatlar jarayonida shakllanadi. Bunda ijtimoiy idrok, atributsiya, stereotiplash, ijtimoiy taqqoslash va dastlabki taassurot kabi psixologik mexanizmlar ishtirok etadi.

5. Axloqiy qadriyatlar va kasbiy etika. Adolatlilik, halollik, mas’uliyat, inson qadr-qimmatini hurmat qilish, maxfiylikka rioya etish va qarorlar izchilligi pedagogning kasbiy obro‘sini mustahkamlaydi.

6. Tashqi ko‘rinish va noverbal xulq-atvor. Ozodalik, kiyinish madaniyati, gavdani tutish, yuz ifodasi, ovoz ohangi va ko‘z bilan aloqa dastlabki taassurot shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Biroq ushbu belgilar kasbiy kompetentlik va axloqiy xulq-atvor bilan birgalikda baholanishi lozim.

7. Raqamli savodxonlik va onlayn imij. Raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish, onlayn muloqot etikasi, axborotning ishonchliligini tekshirish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va sun’iy intellekt vositalaridan mas’uliyatli foydalanish zamonaviy pedagog imijining muhim tarkibiy qismlaridir.

Empirik natijalarni sharhlashda o‘rtacha qiymatlar shaxs xususiyatlarining umumiy yo‘nalishini tavsiflash uchun, standart og‘ish esa individual ko‘rsatkichlarning o‘rtacha qiymat atrofida tarqalishini ifodalash uchun qo‘llanildi. Korrelyatsion natijalar esa o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi statistik bog‘liqlikni ko‘rsatish maqsadida tahlil qilindi.

Shu bilan birga, so‘rovnoma natijalari pedagog imijini bevosita o‘lchamaydi. Shu sababli ularni pedagogning real imiji, kasbiy obro‘si yoki ta’lim samaradorligiga oid mustaqil ko‘rsatkichlar bilan tenglashtirmaslik lozim. Bunday xulosalar uchun pedagogning o‘zini baholashi bilan bir qatorda, ta’lim oluvchilar va hamkasblarning baholari hamda kasbiy faoliyat natijalarini qamrab oluvchi qo‘shimcha ma’lumotlar zarur.

NATIJALAR

Pedagog imijini belgilovchi shaxsiy-psixologik xususiyatlar

Tadqiqot materiallarida R. B. Kettellning 16 faktorli shaxs so‘rovnomasi asosida 234 nafar pedagogning ayrim shaxs xususiyatlariga oid ko‘rsatkichlar keltirilgan. O‘rtacha qiymatlar va standart og‘ishlar 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Pedagog shaxsiga xos ayrim psixologik xususiyatlarning tavsifiy ko‘rsatkichlari (N = 234)

T/r	Psixologik omillar	O‘rtacha qiymat (X)	Standart og‘ish (σ)
1	Muloqotga moyillik	6,10	1,39
2	Hissiy barqarorlik–beqarorlik	5,41	1,24
3	Hukmronlikka intilish–tobelik	5,80	1,14
4	Ijtimoiy yetuklik, onglilik	5,93	1,19
5	Ijtimoiy mardlik (dadillik–tortinchoqlik)	5,94	1,15
6	Ishonuvchanlik–shubhalanish	5,71	1,38
7	O‘ziga ishonch–ishonchsizlik	4,16	0,99
8	Mustaqillik–tobelik	5,65	1,47
9	O‘zini nazorat qilish	5,96	1,21
10	Qo‘zg‘aluvchanlik, zo‘riqish–bo‘shashish	5,75	0,98

Izoh: jadvaldagi ko‘rsatkichlar taqdim etilgan dastlabki tadqiqot materiallari asosida keltirildi. O‘lchov shkalasi, faktorlarning aniq nomlanishi va ballarni talqin qilish chegaralari metodikaning qo‘llangan versiyasi bilan solishtirilishi lozim.

Jadvaldagi ko‘rsatkichlar pedagog shaxsining muloqotga moyilligi, o‘zini nazorat qilish, ijtimoiy dadillik va boshqa individual-psixologik xususiyatlarini tavsiflash imkonini beradi. Biroq mazkur ko‘rsatkichlarning yuqori yoki pastligini qat’iy baholashda metodikaning normativ mezonlari, ballarni hisoblash tartibi va tanlanmaning xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Muloqotga moyillik

Muloqotga moyillik faktori bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich 6,10 ballni tashkil etgan (σ = 1,39). Ushbu natija pedagoglarning muloqotga kirishish va hamkorlikka tayyorlik xususiyatlarini o‘rganish uchun muhimdir.

Muloqotga moyillik pedagogik faoliyatda ta’lim oluvchilar bilan samarali aloqa o‘rnatish, ularning fikrlarini tinglash, savollariga javob berish va o‘zaro

ishonchli munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, muloqotga moyillikning o‘zi samarali pedagogik muloqot mavjudligini to‘liq anglatmaydi. Uning sifati tinglash madaniyati, empatiya, fikrni tushunarli ifodalash va qayta aloqa berish ko‘nikmalari bilan ham belgilanadi.

Hissiy barqarorlik

Hissiy barqarorlik–beqarorlik faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 5,41 ballga teng bo‘lgan (σ = 1,24). Hissiy barqarorlik pedagogning murakkab vaziyatlarda vazminligini saqlashi, o‘z reaksiyalarini boshqarishi va nizolarni oqilona hal qilishida muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik faoliyatda turli ehtiyojlar, kutilmagan vaziyatlar va yuqori mas’uliyat bilan bog‘liq psixologik zo‘riqishlar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli hissiy o‘zini boshqarish, stressni yengish va o‘z faoliyatini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish pedagogning kasbiy barqarorligini mustahkamlashga yordam beradi.

Biroq taqdim etilgan o‘rtacha qiymatning o‘zi pedagoglarning hissiy barqarorligi yuqori yoki past ekanini qat’iy belgilash uchun yetarli emas. Buning uchun metodikaning tegishli normativ ko‘rsatkichlari bilan taqqoslash talab etiladi.

Hukmronlikka intilish va mustaqillik

Hukmronlikka intilish–tobelik faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 5,80 ballni tashkil etgan (σ = 1,14). Ushbu ko‘rsatkich pedagogning mustaqil pozitsiyani egallashi, o‘z fikrini ifodalashi va boshqalar bilan munosabatlarda o‘z pozitsiyasini saqlash xususiyatlarini o‘rganishda ahamiyatlidir.

Pedagogik faoliyatda mustaqillik ta’lim jarayonini rejalashtirish, kasbiy qarorlar qabul qilish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish bilan bog‘liq. Biroq mustaqillik boshqalarning fikrini rad etish yoki hamkorlikdan voz kechishni anglatmaydi. Samarali pedagog o‘z kasbiy pozitsiyasini saqlagan holda, hamkasblar va ta’lim oluvchilarning asosli takliflarini ham inobatga olishi lozim.

Ijtimoiy yetuklik va onglilik

Ijtimoiy yetuklik, onglilik faktori bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich 5,93 ballni tashkil etgan (σ = 1,19). Ushbu xususiyatlar mas’uliyatni anglash, kasbiy vazifalarga jiddiy yondashish, ijtimoiy va axloqiy me’yorlarga rioya qilish bilan bog‘liq.

Pedagog imijining barqarorligi ko‘p jihatdan uning xatti-harakatlaridagi izchillik va mas’uliyat darajasiga bog‘liq. Belgilangan vazifalarni o‘z vaqtida bajarish, va’dalarga rioya qilish, baholashda adolatni ta’minlash va kasbiy majburiyatlarga mas’uliyat bilan yondashish pedagogga nisbatan ishonchni kuchaytiradi.

Mazkur omilni yanada chuqurroq baholash uchun so‘rovnoma ko‘rsatkichlarini pedagogning real kasbiy xulq-atvori bilan solishtirish maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy mardlik va kommunikativ dadillik

Ijtimoiy mardlik faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 5,94 ballni tashkil etgan (σ = 1,15). Ijtimoiy dadillik pedagogning yangi muloqot vaziyatlariga kirishishi, o‘z fikrini asoslab berishi va kutilmagan holatlarda o‘zini boshqara olishiga aloqador xususiyatdir.

Pedagogik faoliyatda kommunikativ dadillik o‘quv munozaralarini tashkil etish, murakkab mavzularni tushuntirish, nizolarni hal qilish va ota-onalar bilan samarali muloqot o‘rnatishda foydali bo‘lishi mumkin. Biroq dadillik boshqalarga bosim o‘tkazish yoki o‘z fikrini mutlaq to‘g‘ri deb hisoblash bilan tenglashtirilmasligi kerak.

Ishonuvchanlik va shubhalanish

Ishonuvchanlik–shubhalanish faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 5,71 ballga teng bo‘lgan (σ = 1,38). Mazkur xususiyatni pedagogning boshqalarga munosabati, axborotni qabul qilishi va shaxslararo munosabatlarda ehtiyotkorlik darajasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish mumkin.

Pedagogik faoliyatda o‘zaro ishonch hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, kasbiy qarorlar shunchaki ishonch yoki shubha asosida emas, balki dalillar, kuzatuvlar va asosli tahlilga tayangan holda qabul qilinishi lozim.

O‘ziga ishonch

Jadvalda o‘ziga ishonch–ishonchsizlik faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 4,16 ballni tashkil etgan (σ = 0,99). Bu ko‘rsatkich pedagogning o‘z imkoniyatlarini baholashi va kasbiy vaziyatlarda o‘ziga ishonch bilan harakat qilish xususiyatlarini o‘rganish uchun muhimdir.

O‘ziga ishonch pedagogning kasbiy qarorlarni qabul qilishi, murakkab vaziyatlarda faoliyatini davom ettirishi va o‘z ustida ishlashga tayyorligiga ta’sir qilishi mumkin. Shu bilan birga, o‘ziga ishonchni ortiqcha o‘ziga bino qo‘yish bilan tenglashtirmaslik lozim. Kasbiy jihatdan yetuk pedagog o‘z imkoniyatlarini real baholaydi, xatolarini tan oladi va zarur hollarda yordam so‘rashdan tortinmaydi.

Muhim metodik izoh: dastlabki matnning keyingi qismida o‘ziga ishonch ko‘rsatkichi 5,65 ball deb berilgan. Bu esa 1-jadvaldagi 4,16 ball bilan mos kelmaydi. Mazkur tafovutni asl statistik ma’lumotlar yoki hisob-kitoblar asosida tekshirish zarur. Shu sababli ushbu maqolada 1-jadvaldagi qiymat saqlandi, biroq uning to‘g‘riligi alohida tekshirilishi lozim.

Mustaqillik va o‘zini nazorat qilish

Mustaqillik–tobelik faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 5,65 ballni tashkil etgan (σ = 1,47). O‘zini nazorat qilish faktori bo‘yicha esa o‘rtacha qiymat 5,96 ballga teng bo‘lgan (σ = 1,21).

Mustaqillik pedagogning o‘z kasbiy pozitsiyasini shakllantirishi, ta’lim jarayonini tashkil etishi va mustaqil qaror qabul qilishida namoyon bo‘ladi. O‘zini nazorat qilish esa kasbiy intizom, rejalashtirish, belgilangan vazifalarni bajarish va xulq-atvorni tartibga solish bilan bog‘liq.

Ushbu xususiyatlarning uyg‘unligi pedagogning kasbiy faoliyatini izchil tashkil etishi uchun muhimdir. Shu bilan birga, ularning imijga ta’sirini aniq belgilash uchun so‘rovnoma natijalarini tashqi baholash va real kasbiy faoliyat ko‘rsatkichlari bilan birgalikda tahlil qilish talab etiladi.

Qo‘zg‘aluvchanlik va psixologik zo‘riqish

Qo‘zg‘aluvchanlik, zo‘riqish–bo‘shashish faktori bo‘yicha o‘rtacha qiymat 5,75 ballni tashkil etgan (σ = 0,98). Mazkur xususiyat pedagogning psixologik zo‘riqishlarga munosabati va hissiy faolligini o‘rganish bilan bog‘liq.

Pedagogik faoliyatdagi yuklama, vaqt cheklovlari, mas’uliyat va shaxslararo munosabatlar muayyan psixologik zo‘riqishni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli vaqtni boshqarish, kasbiy vazifalarni rejalashtirish, dam olish rejimiga rioya qilish va stressni yengish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir.

Biroq mazkur o‘rtacha ko‘rsatkichning o‘zi pedagoglarda zo‘riqishning yuqori darajasi mavjudligini isbotlamaydi. Bunday xulosa chiqarish uchun metodikaning talqin mezonlari va qo‘shimcha psixodiagnostik ma’lumotlar zarur.

Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlik

Tadqiqot materiallarida pedagoglarning muloqotga moyilligi va o‘ziga ishonchi o‘rtasida salbiy korrelyatsiya mavjudligi qayd etilgan: r=−0,431;p≤0,01r=-0,431; p\leq0,01r=−0,431;p≤0,01.

Ushbu natija mazkur tanlanmada ikki ko‘rsatkich o‘rtasida teskari yo‘nalishdagi statistik bog‘liqlik kuzatilganini anglatadi. Biroq uning mazmunini izohlashda o‘zgaruvchilarning aniq nomlanishi, ballarni hisoblash yo‘nalishi va metodikaning kodlash tartibi hisobga olinishi lozim.

Agar korrelyatsiya koeffitsiyenti to‘g‘ri hisoblangan va ikkala ko‘rsatkich tegishli ravishda kodlangan bo‘lsa, salbiy bog‘liqlik bir ko‘rsatkich oshishi bilan ikkinchisining kamayishga moyilligini anglatadi. Lekin bu natija muloqotga moyillik o‘ziga ishonchni pasaytiradi yoki aksincha, degan sababiy xulosani bermaydi.

Pedagog imijini o‘rganishda mazkur bog‘liqlikning ahamiyati shundaki, ijtimoiy faollik va muloqotga kirishuvchanlikni kasbiy o‘ziga ishonch bilan birgalikda tahlil qilish zarur. Pedagogning muloqotga moyilligi uning o‘z kasbiy imkoniyatlariga ishonchi, emotsional barqarorligi va kommunikativ kompetensiyasi bilan qanday uyg‘unlashishini aniqlash uchun qo‘shimcha tahlillar o‘tkazish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, dastlabki materiallarda pedagog shaxsining gender xususiyatlariga ko‘ra tahlil o‘tkazish zarurati qayd etilgan bo‘lsa-da, tegishli guruhlar bo‘yicha aniq statistik ko‘rsatkichlar keltirilmagan. Shu sababli gender tafovutlari haqida qat’iy xulosa chiqarish uchun asos mavjud emas.

Umuman olganda, empirik natijalar pedagog shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini tavsiflash va imij shakllanishiga aloqador jihatlarni aniqlash uchun dastlabki asos bo‘lib xizmat qiladi. Biroq pedagog imijining o‘zini baholash uchun shaxs so‘rovnomasi natijalarini ta’lim oluvchilar, hamkasblar va ota-onalarning baholari, kuzatuv natijalari hamda kasbiy faoliyat mezonlari bilan to‘ldirish zarur.

MUHOKAMA

Zamonaviy pedagog imiji bir nechta o‘zaro bog‘liq omillar ta’sirida shakllanadi. Ularning ayrimlari pedagogning shaxsiy xususiyatlari bilan, boshqalari esa

kasbiy faoliyati, kommunikativ xulq-atvori va ijtimoiy muhit bilan belgilanadi. Shu sababli pedagog imijini shakllantirishga qaratilgan yondashuv faqat tashqi ko‘rinishni yaxshilash yoki o‘zini namoyon qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan cheklanmasligi lozim.

Tadqiqot materiallarida muloqotga moyillik, ijtimoiy dadillik va o‘zini nazorat qilish kabi xususiyatlarga oid ko‘rsatkichlar keltirilgan. Mazkur xususiyatlar pedagogik muloqotning samaradorligi va kasbiy xulq-atvorni tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq ularning ijobiy imijga ta’sirini to‘liq asoslash uchun pedagoglarning real xatti-harakatlari va atrofdagilar tomonidan baholanishini ham o‘rganish talab etiladi.

Pedagog imijini shakllantirishda kasbiy kompetentlik muhim o‘rin tutadi. O‘z fanini chuqur bilish, murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli bayon etish, ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash va baholashda adolatni ta’minlash pedagogga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi. Bunda kasbiy bilim va insonparvar munosabatning uyg‘unligi alohida ahamiyatga ega.

Kommunikativ omil ham pedagog imijining barqarorligini belgilaydi. Ta’lim oluvchilarning fikrlarini tinglash, ularning savollariga hurmat bilan munosabat bildirish, konstruktiv tanqid qilish va nizolarni shaxsiyatga tegmagan holda hal etish psixologik xavfsiz muhitni shakllantirishga yordam beradi. Pedagogning talabchanligi samimiylik va adolatlilik bilan uyg‘unlashganida, uning kasbiy obro‘si mustahkamlanadi.

Pedagog imijining ijtimoiy jihati ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Bir martalik xatti-harakat yoki dastlabki taassurot asosida pedagogga baho berish ayrim hollarda noto‘g‘ri xulosalarga olib kelishi mumkin. Shu sababli imijni baholashda uzoq muddatli kuzatuvlar, takroriy tajribalar va turli manbalardan olingan fikrlarni hisobga olish maqsadga muvofiq.

Raqamli muhitning kengayishi pedagog imijining shakllanishiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Pedagogning onlayn muloqot madaniyati, raqamli resurslardan foydalanishi, axborotning ishonchliligini tekshirishi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishi uning kasbiy mas’uliyati bilan bog‘liq. Shuning uchun raqamli savodxonlikni pedagog imijining mustaqil, ammo boshqa kasbiy va axloqiy omillar bilan uzviy bog‘langan tarkibiy qismi sifatida qarash lozim.

Tadqiqotning empirik natijalarini talqin qilishda ayrim cheklovlarni ham hisobga olish zarur. Birinchidan, so‘rovnoma ko‘rsatkichlari pedagoglarning shaxs xususiyatlarini tavsiflaydi, lekin imijni bevosita o‘lchamaydi. Ikkinchidan, dastlabki materiallarda o‘ziga ishonch ko‘rsatkichiga oid sonli tafovut mavjud. Uchinchidan, korrelyatsion natijaning mazmuni o‘zgaruvchilarni kodlash tartibi bilan birgalikda tekshirilishi lozim. To‘rtinchidan, gender tahlili haqida ma’lumot berilgan bo‘lsada, guruhlar bo‘yicha aniq natijalar taqdim etilmagan.

Kelgusidagi tadqiqotlarda pedagogning o‘zini baholashi, ta’lim oluvchilar fikri, hamkasblar bahosi va kuzatuv natijalarini birlashtiruvchi kompleks diagnostik

yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv shaxsiy xususiyatlar bilan pedagogning ijtimoiy imiji o‘rtasidagi munosabatlarni yanada aniqroq o‘rganish imkonini beradi.

XULOSA

Zamonaviy pedagog imiji murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa bo‘lib, u shaxsning individual xususiyatlari, kasbiy kompetentligi, kommunikativ madaniyati, axloqiy pozitsiyasi, ijtimoiy munosabatlari va raqamli muhitdagi faoliyatining o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi.

Tadqiqot materiallari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

Birinchidan, pedagog imijining asosini kasbiy bilim va metodik mahorat bilan bir qatorda, insonparvarlik, adolatlilik, mas’uliyat va o‘zini boshqarish kabi shaxsiy fazilatlar tashkil etadi. Ushbu xususiyatlar pedagogga nisbatan ishonchning shakllanishi va uning kasbiy obro‘sining mustahkamlanishiga yordam beradi.

Ikkinchidan, pedagogning muloqotga moyilligi, ijtimoiy dadilligi va kommunikativ kompetensiyasi ta’lim oluvchilar bilan samarali munosabat o‘rnatishda muhim ahamiyatga ega. Biroq samarali muloqot faqat ochiqko‘ngillik bilan cheklanmaydi; u tinglash, empatiya, fikrni aniq ifodalash va konstruktiv qayta aloqa berishni ham qamrab oladi.

Uchinchidan, R. B. Kettellning 16 faktorli shaxs so‘rovnomasi bo‘yicha taqdim etilgan ma’lumotlar 234 nafar pedagogning ayrim individual-psixologik xususiyatlarini tavsiflash imkonini beradi. Shu bilan birga, mazkur ko‘rsatkichlar pedagog imijining bevosita o‘lchovi emasligi sababli, ularni tashqi baholash va kasbiy faoliyat natijalari bilan birgalikda tahlil qilish zarur.

To‘rtinchidan, pedagog imijini shakllantirishda o‘zini nazorat qilish, emotsional barqarorlik va kasbiy o‘ziga ishonchni rivojlantirishga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq. Buning uchun refleksiv mashg‘ulotlar, kommunikativ treninglar, kasbiy mentorlik va muntazam o‘z-o‘zini tahlil qilish amaliyotlaridan foydalanish mumkin.

Beshinchidan, pedagogning ijtimoiy va raqamli muhitdagi xulq-atvori ham uning imijiga ta’sir ko‘rsatadi. Onlayn muloqot etikasi, axborotning ishonchliligini tekshirish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va sun’iy intellekt vositalaridan mas’uliyatli foydalanish zamonaviy pedagogning muhim kasbiy talablaridan hisoblanadi.

Oltinchidan, pedagog imijini baholashda subyektiv taassurotlar bilan cheklanmasdan, bir nechta manbadan olingan ma’lumotlar, tizimli kuzatuvlar va aniq kasbiy mezonlardan foydalanish lozim. Kelgusidagi tadqiqotlarda pedagogning individual-psixologik xususiyatlari, kasbiy kompetentligi va ijtimoiy baholanishi o‘rtasidagi munosabatlarni kompleks metodlar yordamida tekshirish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, zamonaviy pedagog imijini rivojlantirish ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhitni shakllantirish, pedagogik hamkorlikni kuchaytirish va kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Ijobiy pedagog imiji tashqi ko‘rinishdan ko‘ra ko‘proq kasbiy mahorat, axloqiy izchillik, samarali muloqot va inson qadr-qimmatiga hurmat bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 . Jo‘rayeva S. N. Pedagoglarning imiji kasbiy yetuklik omillaridan biri sifatida // Guliston davlat universiteti axborotnomasi. Gumanitar-ijtimoiy fanlar seriyasi. — 2023.

2. Jo‘rayeva S. N. Imijning ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida talqini // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2026. — № 1. — B. 160–163.

3. Jo‘rayeva S. N. Zamonaviy pedagogning kasbiy kompetensiyasi va imijining psixologik omillari: monografiya. — Toshkent: Navro‘z, 2019. — 140 b.

4. Cattell R. B., Eber H. W., Tatsuoka M. M. Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire (16PF). — Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing, 1970.

5. Jo‘rayeva S. N. Zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etishda pedagogning kompetentli yondashuvi // Pedagogik mahorat. — 2019. — № 6. — B. 34–38.

6. Jo‘rayeva S. N. O‘qituvchi imiji mas’uliyati bilan o‘zaro aloqadorlik uyg‘unligi // Psixologiya. — 2021. — № 2.